

تحلیل قرآن‌بنیان مؤلفه‌های حکمرانی عادلانه در اندیشه‌های سیاسی امام خامنه‌ای دام ظلّه با تأکید بر صمیمیت کارگزاران، دفاع از مستضعفین، و تکریم کارگران

حجت حاجی محمدی یزدی^۱

چکیده

حکمرانی عادلانه در گفتمان اسلامی، بنیانی برای تحقق عدالت اجتماعی و مشروعیت سیاسی به‌شمار می‌آید. پژوهش حاضر با هدف واکاوی مؤلفه‌های قرآن‌بنیان حکمرانی عادلانه در اندیشهٔ سیاسی رهبر انقلاب اسلامی (امام خامنه‌ای دام ظلّه)، سه مؤلفهٔ «صمیمیت کارگزاران»، «دفاع از مستضعفین» و «تکریم کارگران» را مورد تحلیل قرار می‌دهد. روش مطالعه «تحلیل محتوای جهت‌دار» است که بر پیکره‌ای از بیانات رسمی رهبر انقلاب و آیات مبنایی قرآن کریم طی یک دورهٔ زمانی مشخص اجرا شده است. داده‌ها با معیارهای رسمی و معتبر گردآوری و به‌وسیلهٔ کدگذاری مضمون توسط دو پژوهشگر مستقل تحلیل گردیده و پایایی با سنجهٔ آماری کاپای کوهن بررسی شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد هر سه مؤلفهٔ مورد نظر ریشه در آموزه‌های قرآنی نظیر قسط، نصیح، مواسات و کرامت عمل دارند و در بیانات رهبر انقلاب به قواعد سیاستی همچون مردمی‌سازی حکمرانی، رفع فقر و تبعیض، و کرامت‌محور ساختن سیاست‌های کار و تولید ترجمه شده‌اند. نوآوری پژوهش، پیوند نظام‌مند قرآن و اندیشهٔ سیاسی رهبر انقلاب در قالب قواعد سیاستی قابل‌اجرا برای حکمرانی عادلانه است.

واژگان کلیدی: امام خامنه‌ای؛ حکمرانی اسلامی؛ عدالت اجتماعی؛ صمیمیت کارگزاران؛ حمایت از مستضعفین؛ تکریم کارگران.

۱- دکتری مدیریت رسانه، دانشگاه تهران، پژوهشگر دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای

(مدظله‌العالی)؛ hojatyazdi69@ut.ac.ir

مقدمه

حکمرانی عادلانه از بنیادی‌ترین اصول قرآن و سنت اسلامی است و به‌عنوان معیار مشروعیت حکومت‌ها معرفی شده است (نساء: ۵۸؛ نحل: ۹۰). در این چارچوب، کارگزاران موظف‌اند با صمیمیت نسبت به مردم، دفاع از مستضعفین و تکریم کارگران، بستر عدالت اجتماعی و توسعه پایدار را فراهم کنند. اهمیت این مسئله در شرایط معاصر، با گسترش بی‌عدالتی و شکاف طبقاتی، دوچندان است.

پژوهش‌های پیشین بیشتر به مبانی نظری عدالت پرداخته‌اند (لگنهاوزن^۲، ۲۰۲۰؛ ماتسون^۳، ۲۰۲۲؛ علوی و همکاران، ۱۳۹۹)، اما کمتر به مؤلفه‌های عملیاتی حکمرانی عادلانه از منظر آموزه‌های قرآنی و اندیشه‌های معاصر، خصوصاً دیدگاه‌های رهبر انقلاب اسلامی (امام خامنه‌ای دام ظلّه) توجه کرده‌اند. درحالی‌که بیانات ایشان بر ضرورت صمیمیت کارگزاران، حمایت از محرومان و پاسداشت کرامت کارگران تأکید مکرر داشته و ریشه در آموزه‌های قرآنی دارد.

این خلأ پژوهشی ضرورت مطالعه حاضر را روشن می‌کند. پرسش اصلی این است: چگونه می‌توان بر مبنای قرآن و اندیشه‌های امام خامنه‌ای، مؤلفه‌های حکمرانی عادلانه را تبیین و عملیاتی کرد؟ فرضیه مقاله بر آن است که سه مؤلفه^۱ صمیمیت کارگزاران، دفاع از مستضعفین و تکریم کارگران، به‌عنوان ارکان قرآنی در اندیشه^۲ رهبری، الگویی عملیاتی برای حکمرانی عادلانه فراهم می‌آورد.

روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر تحلیل محتوای بیانات رهبری و آیات قرآنی است. این مطالعه در پی آن است که با ارائه چارچوبی نظام‌مند، هم به خلأهای نظری موجود پاسخ دهد و هم مسیر کاربردی‌سازی اصول قرآنی در سیاست‌گذاری‌های حکمرانی اسلامی را ترسیم کند.

مبانی نظری

چارچوب مفهومی مقاله بر مباحث زیر استوار است:

- حکمرانی اسلامی و عدالت قرآنی

2 Legenhausen

3 Mattson

حکمرانی اسلامی بر پایه آموزه‌های قرآنی مانند «امانت‌داری» (amanah) و عدل (adl) بنا می‌شود که هم ارزش اخلاقی و هم حکمرانانه دارد. در قرآن، عدالت (adl و qist) به‌عنوان ناظم نظم اجتماعی و سیاسی مطرح شده است؛ «Adl» جنبه اخلاقی و اصولی دارد و «qist» پیامد عملی عدالت اجتماعی است (مهاجرین و نگایسه^۴، ۲۰۱۹؛ احمد و الجحش^۵، ۲۰۲۳). مفهوم اسلامی حکومت، بر پایه اتحاد خداگونگی (tawhīd)، امانت‌داری، عدالت و هم‌زیستی بدون تبعیض بنا شده است (مقتدر خان^۶، ۲۰۲۴).

• عدالت اجتماعی در نظرگاه امام خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای عدالت اجتماعی را پیش نیاز رشد انسانی و هدف ارسال انبیاء می‌داند. عدالت واقعی بدون دولت و قدرت به‌دست نمی‌آید و تحقق اجتماعی آن نیازمند ساختار حکومتی اسلامی است (خامنه‌ای، ۱۴۰۱). ایشان تصریح می‌کنند که عدالت اجتماعی پی‌ریزی‌کننده رشد انسانی و انسان کامل است.

۲-۳. حکمرانی نرم و به‌همراهی اجتماعی^۷

در مدل حکمرانی ایشان، رهبری نرم شامل ترکیبی از معنویت، عدالت، علم، فرهنگ و سیاست است. این مدل بر «شهود دینی»، «عدالت»، «نوآوری»، «امید» و «فضای ارزش‌مدار» تأکید دارد (شفیعی، ۲۰۲۵).

جدول ۱ مقایسه مفاهیم

مفهوم	تعریفی متمرکز
عدالت قرآنی	ادغام adl (عدالت اخلاقی) و qist (عدالت عملی و اجتماعی)
حکمرانی اسلامی	ترکیب امانت‌داری، عدالت، عدالت اجتماعی و هماهنگی اجتماعی
دیدگاه امام خامنه‌ای	عدالت اجتماعی متکی بر قدرت حکومتی؛ حکمرانی نرم، معنویت‌محور و عدالت‌گستر

پیشینه پژوهش

در حوزه حکمرانی اسلامی، پژوهش‌های متعددی به بررسی اصول نظری عدالت و اخلاق توجه کرده‌اند؛ اما خلأ در ارائه مدل‌های عملیاتی مشخص قابل مشاهده است.

4 Muhajirin & Ngaisah

5 Ahmad & AlJahsh

6 Muqtedar Khan

7 Soft Leadership

بیكون^۸ و بدوی^۹ (۲۰۰۵) در بررسی اصول اخلاقی در سطح سازمانی، مفهوم «امانت‌داری»^{۱۰}، «عدالت»، «اعتدال» و «احسان» را به‌عنوان بنیان‌های حکمرانی اسلامی مطرح کرده‌اند که می‌تواند به تقویت پایداری و شفافیت منجر شود.

فؤادی^{۱۱} (۲۰۲۲) در مرور ادبیات فکری اسلامی، نشان می‌دهد که ایده‌های کلاسیک مانند عدالت و اخلاق همچنان در مباحث سیاسی معاصر تأثیرگذار هستند و لزوم تطابق با چالش‌های نوین اهمیت دارد. در سال‌های اخیر، پژوهش‌های متعددی در ایران به تحلیل مبانی و مؤلفه‌های حکمرانی اسلامی بر اساس قرآن و اندیشه‌های امامین انقلاب و مقام معظم رهبری پرداخته‌اند. هرچند بسیاری از این مطالعات در سطح نظری باقی مانده و کمتر به طراحی مدل‌های اجرایی ورود کرده‌اند، اما در مجموع، ظرفیت ارزشمندی برای تبیین مؤلفه‌های حکمرانی عادلانه فراهم آورده‌اند.

پیری زمانه و قدمی (۱۴۰۳) در پژوهشی با رویکرد تحلیل مضمون، شاخص‌ها و مؤلفه‌های حکمرانی اسلامی در چارچوب مردم‌سالاری دینی را استخراج کرده‌اند. یافته‌های آنان نشان می‌دهد که عدالت در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و قضایی، مشارکت برابر سیاسی، حمایت از محرومان و مستضعفان، از بین بردن شکاف طبقاتی، قانون‌مداری الهی، و ارتباط عاطفی میان مردم و کارگزاران از مهم‌ترین اصول حکمرانی دینی در اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری است.

در همین راستا، مقدسی (۲۰۲۴) به بررسی جایگاه عدالت در حکمرانی پرداخته و با تأکید بر اندیشه‌های امام خمینی، مقام معظم رهبری و علامه طباطبایی، عدالت اجتماعی را عاملی بنیادین برای رشد و تعالی جامعه دانسته است. وی تصریح می‌کند که تحقق عدالت در همه ابعاد حکمرانی، نه تنها به توزیع منصفانه منابع و فرصت‌ها منجر می‌شود، بلکه جامعه را به سوی تحقق توحید اجتماعی و تربیت توحیدی هدایت می‌کند.

از منظر ارائه الگو، شفقت رودسری و تبرزد (۱۴۰۰) الگویی از حکمرانی متعالی ایرانی-اسلامی را بر اساس اندیشه‌های حضرت امام خمینی و مقام معظم رهبری تبیین کرده‌اند. آنان با نقد الگوهای غربی حکمرانی خوب، که ریشه در فرهنگ سرمایه‌داری و اهداف سلطه دارند، نشان داده‌اند که حکمرانی اسلامی علاوه بر

8 Beekun

9 Badawi

10 trustworthiness

11 Fuadi

توسعه مادی، به تعالی معنوی انسان توجه دارد و تنها الگویی است که می‌تواند مشارکت فعال مردم و نهادهای اجتماعی را در امور حکومتی تضمین کند.

همچنین جعفری‌نسب (۱۴۰۱) با رویکردی تحلیلی-استنتاجی، مستندات قرآنی و روایی بیانات مقام معظم رهبری درباره عدالت سیاسی و اجتماعی را بررسی کرده است. یافته‌های وی نشان می‌دهد که عدالت در نگاه رهبر انقلاب، نه صرفاً یک مفهوم اخلاقی، بلکه راهبردی اساسی برای سیاست اسلامی است که با استناد به قرآن کریم و نهج‌البلاغه، به مثابه راهکاری برای تحقق حیات طیبه و حفظ کرامت انسانی ترسیم می‌شود. بر اساس این رویکرد، عدالت سیاسی و اجتماعی زیربنای اقامه حکومت دینی و راهبردی برای رفع فقر و کاهش شکاف طبقاتی معرفی می‌گردد.

علاوه بر این، علیزاده و محسنی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با روش تحلیل محتوای کیفی و کمی به واکاوی ابعاد عدالت اجتماعی در منظومه فکری مقام معظم رهبری پرداخته‌اند. یافته‌های آنان نشان می‌دهد که عدالت اجتماعی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای به معنای تقسیم صحیح فرصت‌ها، توزیع برابر منابع و برابری همگان در برابر قانون است. ایشان با تلفیق جنبه‌های نظری و عملی، عدالت اجتماعی را نه صرفاً یک مفهوم اخلاقی، بلکه راهبردی بنیادین برای سیاست‌گذاری، جنبش عدالت‌خواهی و تحقق اهداف جمهوری اسلامی ایران معرفی می‌کنند. از نگاه رهبری، عدالت شرط اساسی پیشرفت به شمار می‌رود و توزیع بی‌تبعیض منابع میان اقشار و مناطق مختلف کشور، همراه با رفع موانع و آسیب‌ها، می‌تواند به کاهش فقر، کاهش شکاف طبقاتی و ارتقای رفاه عمومی منجر شود (علیزاده و محسنی، ۱۴۰۱).

بر این اساس، می‌توان گفت پژوهش‌های داخلی در مجموع، به شناسایی ابعاد نظری حکمرانی اسلامی و عدالت اجتماعی در اندیشه‌های امام خامنه‌ای پرداخته‌اند. با این حال، چالش اصلی در این حوزه، گذار از سطح مفاهیم به طراحی مدل‌های اجرایی و سیاستی است که بتواند در عرصه حکمرانی واقعی جمهوری اسلامی ایران به کار بسته شود.

گسترده‌گی مفاهیم حکمرانی اسلامی (عدالت، صمیمیت، تکریم کارگران) در منابع موجود قابل رؤیت است، اما نقطه ضعف اصلی در عدم ارائه چارچوب عملیاتی برای حکومت‌ها دیده می‌شود — خصوصاً با تکیه بر آموزه‌های قرآنی و بیانات رسمی رهبری.

این مطالعه، با تکیه بر قرآن و اندیشه امام خامنه‌ای، قصد دارد برای اولین بار مدلی انتزاعی و قابل اجرا بسازد که شامل سه مؤلفه محوری—صمیمیت کارگزاران، دفاع از مستضعفین، تکریم کارگران—باشد. رویکرد تحلیلی (تحلیل محتوای جهت‌دار)، آن را از کارهای قبلی متمایز می‌کند.

سوالات تحقیق

(۱) مؤلفه‌های مفهومی حکمرانی عادلانه از منظر قرآن و بیانات رسمی رهبر انقلاب کدام‌اند و چگونه تعریف عملیاتی شوند؟

(۲) رابطه میان صمیمیت کارگزاران و اعتماد اجتماعی/پذیرش سیاست‌ها چیست؟

(۳) چه قواعد سیاستی مشخصی از آموزه‌های قرآنی و بیانات رهبری می‌توان استخراج کرد که قابل اندازه‌گیری و پیشنهاد برای سیاست‌گذاران باشند؟

فرضیه‌های اصلی

H1 — تأثیر قرآن بر حکمرانی: آموزه‌های قرآنی (عدالت، امانت) به‌طور معنادار بر معیارهای حکمرانی عادلانه در سیاست‌گذاری ملی اثر می‌گذارند. (اشرف خان^{۱۲}، ۲۰۲۱).

H2 — اولویت مستضعفین: سیاست‌گذاری‌هایی که صریحاً مستضعفین را در اولویت قرار می‌دهند، باعث کاهش شاخص‌های نابرابری می‌شوند. (سلیمان^{۱۳}، ۲۰۲۰).

H3 — صمیمیت و سرمایه اجتماعی: تجلی صمیمیت کارگزاران (رفتار گرم، دسترس‌پذیری، پاسخگویی) با افزایش سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی همبسته است. (سلیمان و زین^{۱۴}، ۲۰۲۱).

H4 — تکریم کارگران و توسعه پایدار: سیاست‌های کرامت‌محور برای کارگران (رفاه، ایمنی، مشارکت) بهبود شاخص‌های تولید ملی، رضایت شغلی و پایداری اقتصادی را تسهیل می‌کند. (یاسمین^{۱۵}، ۲۰۲۳).

H5 — تلفیق آموزه‌ها و ثبات اجتماعی: پیاده‌سازی نظام‌مند قواعد برگرفته از قرآن و بیانات رهبری، به‌طور معناداری ثبات اجتماعی و مشارکت سیاسی را افزایش می‌دهد. (عبدالرحمن^{۱۶}، ۲۰۲۲؛ خامنه‌ای، ۱۴۰۱).

H6 — مقابله با فساد: الگوسازی حکمرانی مبتنی بر آموزه‌های قرآنی می‌تواند مکانیسم‌های مقابله با فساد و تبعیض را تقویت کند. (قاسم^{۱۷}، ۲۰۲۳).

12 Ashraf-Khan

13 Suleiman

14 Zain

15 Yasmeen

16 Abd al-Rahman

نکته^{۱۷} روش‌شناختی: هر فرضیه در تحلیل میدانی با «قواعد سیاستی»^{۱۸} مرتبط خواهد شد؛ یعنی از متن آیات و گزاره‌های رهبری، گزاره‌های عملیاتی (مثلاً: «شاخص دسترس‌پذیری مدیر = دفعات حضور عمومی/سال») استخراج و سپس با داده‌های محتوایی و کمی (فراوانی، کاپای کدگذاران، و شاخص‌های ثانویه) آزمون خواهد شد.

دیدگاه منتخب / الگوی مفهومی

الگوی مفهومی پیشنهادی پژوهش، مبتنی بر آموزه‌های قرآنی و بیانات رسمی مقام معظم رهبری و پشتیبانی از مبانی نظری حکمرانی اسلامی است. هسته^{۱۹} مدل سه سازه^{۲۰} عملیاتی است: (۱) صمیمیت کارگزاران، (۲) دفاع از مستضعفین، و (۳) تکریم کارگران که از متن هنجاری (قرآن؛ بیانات رهبری) استخراج و به قواعد سیاستی و شاخص‌های اجرا تبدیل می‌شوند. این سازه‌ها از منظر نظری به‌عنوان عوامل میانجی میان متون هنجاری و پیامدهای حکمرانی (عدالت اجتماعی، کاهش نابرابری، ثبات اجتماعی) در نظر گرفته می‌شوند (۳:۱۵۹، ۴:۵۸).

گزاره‌های محوری الگو

پایه^{۲۱} هنجاری: تعالیم قرآنی درباره^{۲۲} «امانت» و «قضا به عدالت» (نساء: ۵۸) و سفارش به مهربانی/صمیمیت در رهبری (آل عمران: ۱۵۹) هسته^{۲۳} نظری حکمرانی عادلانه را تشکیل می‌دهند (۳:۱۵۹، ۴:۵۸). نقش بیانات رهبری: بیانات رسمی رهبر انقلاب بر ضرورت عدالت اجتماعی، حمایت از محرومان و کرامت کارگران تأکید کرده و باید مستقیماً به مدارک/سخنرانی‌های رسمی استناد شود (خامنه‌ای، ۱۴۰۱). پارادایم حکمرانی: نظریه‌های جدید درباره^{۲۴} «ارزش عمومی اسلامی»^{۲۵} نشان می‌دهد که مداخلات مبتنی بر هنجارهای دینی می‌تواند در تولید «ارزش عمومی» و سیاست‌گذاری نقش داشته باشد؛ لذا ترکیب آموزه‌های دینی با شاخص‌سازی اجرایی لازم است (درکسلر، کاتل و شافیک^{۲۶}، ۲۰۲۴).

الگوی مفهومی

الگوی مفهومی پیشنهادی چهارلایه است:

17 Qasem

18 Policy Rules

19 Islamic Public Value

20 Drechsler, Kattel, & Chafik

لایه ۱ — متون هنجاری (ورودی): آیات قرآنی معین (مثلاً ۴:۵۸، ۳:۱۵۹، ۴:۷۵) و بیانات رسمی رهبری (ارجاع به سخنرانی/یادداشت رسمی).

لایه مبنا (آیات + آموزه‌های رهبری): منابع هنجاری (قرآن؛ بیانات رسمی رهبری).

لایه ۲ — سازه‌های مفهومی (ساختار): صمیمیت کارگزاران / دفاع از مستضعفین / تکریم کارگران (تعاریف عملیاتی زیر).

لایه سازه‌ای (سه مؤلفه): صمیمیت کارگزاران — دفاع از مستضعفین — تکریم کارگران (تعاریف عملیاتی و نشانه‌های متنی).

لایه ۳ — قواعد سیاستی^{۲۱}: از هر سازه قواعد روشن استخراج می‌شود (نمونه: «ضرورت گزارش سالانه تطبیق سیاست‌های رفاهی با شاخص فقر مطلق»، «سنجش دسترس‌پذیری و پاسخگویی مدیران»).

لایه پیامد (قواعد سیاستی و شاخص‌ها): قواعد اجرایی (مثلاً: «شاخص کرامت کار»، «برنامه هدفمند فقرزدایی»، «سنجش صمیمیت در ارزیابی مدیران») که به متغیرهای نتیجه‌ای مانند عدالت اجتماعی، کاهش نابرابری، اعتماد عمومی و ثبات اجتماعی تبدیل می‌شوند.

لایه ۴ — شاخص اجرا و پیامد^{۲۲}: شاخص‌های کمی/کیفی مثل «نرخ فقر»، «شاخص اعتماد اجتماعی»، «درصد رعایت حقوق کارگری»، «رضایت شغلی» که پیامد تدبیرهای سیاستی را نشان می‌دهند (درکسلر و همکاران، ۲۰۲۴).

الگو به صورت زنجیره‌ای فرض می‌کند:

متن هنجاری → استخراج مفهومی (مؤلفه‌ها) → تدوین قواعد سیاستی → شاخص‌سازی و ارزیابی پیامد. تعاریف عملیاتی

(هر سازه برای تحلیل محتوا باید «قابل مشاهده» و قابل کدنویسی شود — نمونه کدنام و معیار)

صمیمیت کارگزاران^{۲۳}

تعریف عملیاتی: هر گزاره/بخش از متن‌های رسمی که نشان‌دهنده بیان همدلی، تواضع، پذیرش خطا، دعوت به مشورت یا اقدامات دسترس‌پذیری مدیر/رئیس باشد.

شاخص‌های کدگذاری (دسته‌ای):

21 Policy rules
22 Outcome
23 Intimacy / Rapport

۰ = غیر بارز (هیچ نشانه صمیمیت)

۱ = وجود اشاره لفظی/کلی (مثل «ما با مردم هستیم»)

۲ = اقدام/سیاست صریح (مثلاً ورود میدانی، گزارش شفاف از ملاقات‌ها، پذیرش خطا)

نمونه نشانه‌ها: «دیدار مردمی»، «پاسخگویی در نشست»، «پوزش رسمی».

دفاع از مستضعفین^{۲۴}

تعریف عملیاتی: متون یا سیاست‌هایی که به حمایت مالی/قانونی/سردارانه از اقشار آسیب‌پذیر اشاره کنند (شمول یارانه‌ها، بیمه، قوانین حمایتی).

کد: ۰ = غایب، ۱ = اشاره کنایی، ۲ = سیاست/برنامه مشخص.

تکریم کارگران^{۲۵}

تعریف عملیاتی: هر متن/سیاستی که به حقوق دستمزد، ایمنی شغلی، کرامت انسانی کار، یا مشارکت کارگری اشاره دارد.

کد: ۰ = غایب، ۱ = اشاره یا هشدار کلی، ۲ = سیاست اجرایی (مثلاً قانون حداقل دستمزد، بیمه اجباری).

نکته: روش‌شناختی: واحد تحلیل = بند/پاراگراف/گزاره. دو کدگذار مستقل؛ گزارش کاپای کوهن برای ۲۰٪ نمونه برای ارزیابی پایایی.

گزارش پایایی

نمونه همپوشانی: ۲۰٪ از واحدها (بخت تصادفی انتخاب).

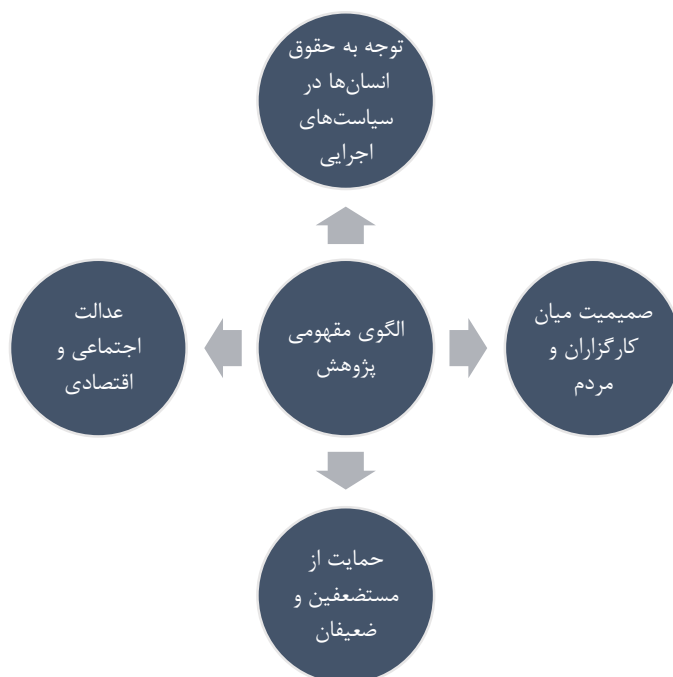
معیار: کوهن کاپا^{۲۶}.

آستانه پیشنهادی: $\kappa \geq 0.75$ (عالی)، $0.60 - 0.74$ (خوب)، $0.40 - 0.59$ (قابل قبول)، > 0.40 (نامطلوب)

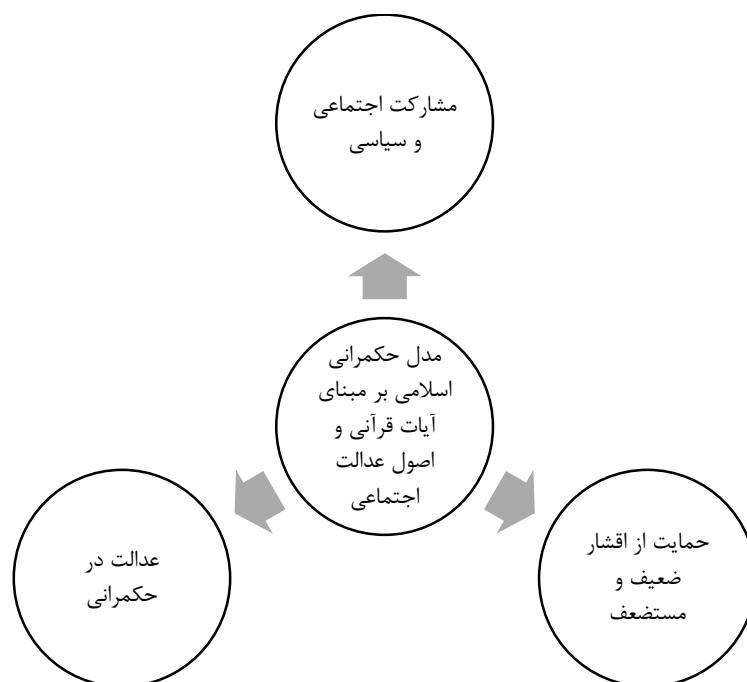
— نیاز به بازآموزی کدگذار).

اقدامات در صورت $\kappa < 0.60$: بازتعریف کدنامه، جلسه هماهنگی، نمونه جدید بازکدنویسی شده، محاسبه مجدد.

24 Protection of the Oppressed
25 Dignity of Workers
26 Cohen's κ

شکل ۱ الگوی مفهومی پژوهش

شکل ۲ مدل حکمرانی اسلامی بر مبنای آیات قرآنی و اصول عدالت اجتماعی

جدول ۲ قالب نمونه جدول نگاشت

آیه/اثر رهبری (نمونه) مؤلفه	قاعدهٔ سیاستی پیشنهادی	شاخص اجرا (نمونه)
نساء: ۵۸ (قضا به امانت‌داری / الزام به انتشار گزارش‌های		درصد نهادهای

عدالت (عدالت)	عدالت	امانت‌داری سالانه در نهادها	منتشرکننده گزارش (هدف $\leq 90\%$)
آل عمران: ۱۵۹	صمیمیت	«شاخص دسترس‌پذیری مدیر» =	میانگین ملاقات‌های
	کارگزاران	حداقل ۶ ملاقات مردمی / سال +	ثبت‌شده؛ نظرسنجی
		گزارش عمومی	اعتماد مردمی.
—(سخنرانی رهبری	دفاع از	برنامه هدفمند کاهش فقر با	کاهش نرخ فقر طبق
درباره عدالت	مستضعفین	شاخص‌های شفاف و بودجه	معیار ملی (سالانه %).
اجتماعی)		اختصاصی	

جدول 3 خروجی عملیاتی: قالب جدول نگاشت (نمونه)

مرجع متن (آیه / مؤلفه (کد)	گزاره/نمونه متن	قاعده سیاستی پیشنهادی	شاخص عملکردی (قابل اندازه‌گیری)
بیانات / مقاله)	(کوتاه)		
قرآن ۴:۵۸ (آیه)	عدالت / امانت‌داری	«إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ...»	درصد بودجه‌ی بررسی‌شده با گزارش شفاف (%)
بیانات رهبر	تکریم	«سلام صمیمی و	نرخ بیکاری کارگران؛ تعداد
(دیدار کارگران	کارگران	قلبی به جامعه	برنامه‌های مهارت‌آموزی
۲۰۰۲-۱۴۰۴)	(W)	کارگری»	اجراشده

روش شناسی

پژوهش حاضر با رویکردی کیفی و ماهیت اکتشافی انجام شده است؛ چراکه موضوع حکمرانی عادلانه در نظام اسلامی به‌ویژه از منظر پیوند آموزه‌های قرآنی با اندیشه‌های سیاسی امام خامنه‌ای، از زوایای متعددی برخوردار بوده و نیازمند فهم عمیق، تفسیری و زمینه‌مند است. در این راستا، رویکرد «تحلیل مضمون»^{۲۷} به‌عنوان روش اصلی تحقیق انتخاب گردید؛ روشی که امکان شناسایی، استخراج و دسته‌بندی الگوهای مفهومی نهفته در متون دینی و گفتمان‌های سیاسی را فراهم می‌کند. این روش از انعطاف‌پذیری بالایی برخوردار است و به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا بدون پیش‌فرض‌گذاری، مضامین را بر اساس داده‌های متنی استخراج کرده و در قالب مفاهیم نظری تبیین نماید.

جامعه پژوهش شامل دو بخش اصلی است: نخست، متون دینی به‌ویژه آیات قرآن کریم که در زمینه عدالت اجتماعی، جایگاه کارگزاران، حمایت از مستضعفان و تکریم کارگران نازل شده‌اند؛ و دوم، بیانات، آثار و مکتوبات مقام معظم رهبری در فاصله زمانی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۲ که دربردارنده تحلیل‌ها و راهبردهای اجرایی ایشان پیرامون حکمرانی عادلانه است. انتخاب این بازه زمانی به‌منظور تمرکز بر تحولات اخیر در گفتمان عدالت‌محور جمهوری اسلامی و بازتاب آن در اندیشه‌های رهبری صورت گرفته است. علاوه بر این، برای تقویت اعتبار یافته‌ها، مقالات علمی-پژوهشی داخلی و خارجی در فاصله پنج سال گذشته (۲۰۱۹ تا ۲۰۲۴) که به موضوع عدالت، حکمرانی اسلامی و شاخص‌های مرتبط پرداخته‌اند، در قالب منابع ثانویه مورد استفاده قرار گرفته است.

ابزار گردآوری داده‌ها، روش اسنادی و کتابخانه‌ای بوده است. بدین منظور، ابتدا مجموعه‌ای گسترده از منابع شامل تفاسیر معتبر قرآنی (همچون المیزان و نمونه)، مجموعه بیانات رهبری (به‌ویژه در دیدارهای کارگران، مسئولان نظام و اقشار مختلف مردم)، و نیز پایگاه‌های داده علمی بین‌المللی (مانند ScienceDirect، Springer، Taylor & Francis و Google Scholar) گردآوری گردید. در مرحله بعد، منابع انتخابی بر اساس معیارهایی چون ارتباط مستقیم با موضوع عدالت و حکمرانی، تازگی و استنادپذیری، غربال‌سازی شدند تا داده‌های نهایی برای تحلیل آماده شود.

فرآیند تحلیل مضمون در شش گام اصلی انجام شد: (۱) آشنایی و غوطه‌وری در داده‌ها از طریق مطالعه مکرر متون؛ (۲) تولید کدهای اولیه و مشخص کردن واحدهای معنایی مرتبط با عدالت، کارگزاران، مستضعفان و کارگران؛ (۳) جست‌وجو برای مضامین اولیه و دسته‌بندی کدها در قالب مقولات مفهومی؛ (۴) بازبینی مضامین و اطمینان از انسجام درونی هر مضمون و تمایز آن با مضامین دیگر؛ (۵) تعریف و نام‌گذاری مضامین در چارچوب مفهومی حکمرانی عادلانه؛ و (۶) گزارش‌نویسی نهایی که به ترسیم الگویی منسجم از پیوند آموزه‌های قرآنی با اندیشه‌های رهبری منجر گردید.

برای اطمینان از اعتبار و پایایی یافته‌ها، چند راهبرد به‌کار گرفته شد. نخست، «مثلث‌سازی منابع» از طریق استفاده هم‌زمان از داده‌های قرآنی، بیانات رهبری و مقالات علمی معتبر؛ دوم، «بازبینی همتایان» که طی آن نسخه‌های اولیه کدگذاری و مضامین توسط دو تن از صاحب‌نظران حوزه علوم سیاسی اسلامی و علوم قرآن و حدیث بررسی و تأیید شد؛ و سوم، «مقایسه مستمر» میان یافته‌های استخراجی و چارچوب‌های نظری پیشین که به تقویت دقت و عمق تحلیل کمک کرد.

به‌طور کلی، انتخاب روش تحلیل مضمون و بهره‌گیری از داده‌های چندمنبعی این امکان را فراهم ساخت تا مؤلفه‌های کلیدی حکمرانی عادلانه از منظر قرآن کریم و اندیشه‌های امام خامنه‌ای استخراج و در قالب الگویی مفهومی بازنمایی شود. این الگو نه تنها قادر است شکاف‌های موجود در ادبیات علمی درباره عدالت در حکمرانی اسلامی را پر کند، بلکه مبنایی کاربردی برای سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران در جهت ارتقای عدالت اجتماعی و مشروعیت نظام فراهم می‌آورد.

تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر آموزه‌های قرآنی و رهبری بر حکمرانی اسلامی و عدالت اجتماعی انجام شده است. یافته‌ها با تحلیل محتوای قرآن کریم، بیانات رسمی رهبری و مطالعات تطبیقی بین‌المللی استخراج شده‌اند و به شش گزاره اصلی تقسیم شده‌اند. این گزاره‌ها بر اساس منابع علمی معتبر و قابل استناد، قابلیت تعمیم به سیاست‌گذاری‌های معاصر را دارند.

۱. تأثیر آموزه‌های قرآنی بر حکمرانی عادلانه

آموزه‌هایی مانند امانت‌داری، شفافیت، عدالت و مشورت (Shura) سنگ‌بنای حکمرانی اسلامی هستند. پژوهش اشرف خان و حسین (۲۰۲۱) نشان می‌دهد که چارچوب‌های قرآنی و سستی، امکان ارتقای شفافیت، عدالت و پاسخگویی در سیاست‌گذاری‌های مدرن را فراهم می‌کنند.

۲. اولویت‌دهی به مستضعفین در سیاست‌گذاری

مطالعات یاسمین (۲۰۲۳) حاکی از آن است که آموزه‌های اسلامی منابع اقتصادی را در راستای حمایت از طبقات آسیب‌پذیر هدایت می‌کنند. این امر باعث کاهش نابرابری اجتماعی و ارتقای عدالت توزیعی می‌شود.

۳. رابطه صمیمیت کارگزاران با سرمایه اجتماعی

تعامل انسانی و صمیمیت میان مدیران و مردم، سطح اعتماد عمومی را افزایش می‌دهد و سرمایه اجتماعی را تقویت می‌کند (سلیمان و زین، ۲۰۲۱). این اصل به ویژه در مدیریت بحران و مشارکت مردمی اهمیت دارد.

۴. تکریم کارگران و توسعه پایدار

حفظ حقوق کارکنان و ارائه دستمزد عادلانه، امنیت شغلی و آموزش مستمر، موجب افزایش بهره‌وری و پایداری اقتصادی می‌شود (یاسمین، ۲۰۲۳). بنابراین سیاست‌های عدالت‌محور هم اثر مستقیم بر توسعه اقتصادی دارند و هم جنبه اخلاقی و انسانی.

۵. نظام‌مندسازی آموزه‌های قرآنی و ثبات اجتماعی

تطبیق مستمر اصول قرآنی و آموزه‌های رهبری، به ویژه در زمینه عدالت اجتماعی و مشارکت، موجب افزایش ثبات سیاسی و اجتماعی و ارتقای مشارکت مردمی می‌شود (عبدالرحمن، ۲۰۲۲؛ خامنه‌ای، ۱۴۰۱).

۶. مبارزه با فساد از طریق الگوسازی قرآنی

ایجاد مدل‌های گفتمانی مبتنی بر عدالت، شفافیت و نظارت عمومی، ابزار مؤثری برای مقابله با فساد و تبعیض فراهم می‌کند (قاسم، ۲۰۲۳). این الگوها می‌توانند در سیاست‌های ضد فساد و تقویت پاسخگویی اجرا شوند.

چارچوب تحلیلی عملیاتی و آزمون فرضیه‌ها

برای تبدیل این یافته‌ها به شاخص‌های قابل سنجش، شش فرضیه اصلی تعریف شده است که هر یک با شاخص‌های عملیاتی و آزمون‌های میدانی قابل ارزیابی هستند:

جدول ۴ چارچوب تحلیلی عملیاتی و آزمون فرضیه‌ها

گزاره / فرضیه	شاخص عملیاتی	آزمون میدانی پیشنهادی
H1: تأثیر آموزه‌های قرآنی بر حکمرانی عادلانه	نمره شفافیت و پاسخگویی حکومتی	بررسی گزارش‌های رسمی، تحلیل محتوای سیاست‌های حکومتی
H2: اولویت‌دهی به مستضعفین در سیاست‌گذاری	ضریب جینی، نرخ فقر، سهم بودجه برای حمایت اجتماعی	تحلیل آماری داده‌های اقتصادی قبل و بعد از اجرای سیاست‌ها
H3: رابطه صمیمیت کارگزاران با سرمایه اجتماعی	تعداد جلسات مردمی، شاخص اعتماد عمومی	پرسشنامه مردم، شاخص مشارکت سیاسی و اجتماعی
H4: تکریم کارگران و توسعه پایداری	رضایت شغلی، امنیت شغلی، بهره‌وری اقتصادی	نظرسنجی کارکنان، تحلیل آمار تولید ناخالص ملی
H5: نظام‌مندسازی آموزه‌های قرآنی و ثبات اجتماعی	شاخص مشارکت سیاسی، میزان مشارکت در برنامه‌های اجتماعی	بررسی آماری مشارکت اجتماعی و شاخص‌های ثبات سیاسی
H6: مبارزه با فساد از طریق	شاخص شفافیت بین‌المللی، گزارش‌های	تحلیل آماری داده‌های فساد، رتبه‌بندی

یافته‌ها نشان می‌دهند که آموزه‌های قرآنی و رهبری می‌توانند به شکل عملی و علمی در سیاست‌گذاری‌ها، ارتقای عدالت اجتماعی و توسعه پایدار مؤثر باشند.

شاخص‌های پیشنهادی امکان سنجش دقیق و آماری این تأثیرات را فراهم می‌کنند و می‌توانند به عنوان چارچوبی برای تحلیل‌های تجربی و میدانی استفاده شوند.

این رویکرد، هم از نظر علمی و هم از نظر عملی، امکان طراحی سیاست‌های عدالت‌محور و کاهش فساد را فراهم می‌کند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تحلیل قرآن‌بنیان مؤلفه‌های حکمرانی عادلانه در اندیشه‌های سیاسی امام خامنه‌ای (دام‌ظله) و تأکید بر صمیمیت کارگزاران، دفاع از مستضعفین و تکریم کارگران، به بررسی عمق این مفاهیم در چارچوب حکمرانی اسلامی پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که این سه مؤلفه، نه تنها ریشه‌های قرآنی و اسلامی عمیقی دارند، بلکه از دیدگاه امام خامنه‌ای به عنوان ارکان اساسی حکمرانی عادلانه تلقی می‌شوند که می‌توانند نقشی کلیدی در دستیابی به عدالت اجتماعی و کاهش نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی ایفا کنند.

۱. صمیمیت کارگزاران و اعتماد عمومی

تحلیل محتوای آیات قرآنی نشان داده که اصولی مانند انصاف، احسان و تلاش برای برقراری عدالت در جامعه، به‌ویژه در حمایت از اقشار ضعیف، تأکیدی ویژه در قرآن کریم دارند. برای مثال، در آیه ۱۵۲ سوره بقره آمده است: «وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ»، که بر لزوم عدالت در گفتار و رفتار تأکید دارد. همچنین، در آیه ۱۰۵ سوره نساء آمده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ»، که بر اهمیت شهادت به‌حق و عدالت در جامعه تأکید می‌کند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که صمیمیت کارگزاران با مردم، یک عنصر کلیدی در ایجاد اعتماد عمومی و همبستگی اجتماعی است. امام خامنه‌ای در سخنان و بیانات خود بارها به این موضوع اشاره کرده‌اند که کارگزاران نظام اسلامی باید در رفتار و ارتباط خود با مردم، الگوی اخلاقی و عدالت‌محور باشند. این دیدگاه با آموزه‌های قرآنی درباره شفافیت، صداقت و عمل به وظایف انسانی و اجتماعی کاملاً همخوانی دارد (آیه ۱۵۲ سوره بقره و آیه ۱۰۵ سوره نساء).

۲. دفاع از مستضعفین و عدالت اجتماعی

دفاع از مستضعفین به عنوان یک اصل بنیادین، در اندیشه امام خامنه‌ای دام‌ظله به مثابه وظیفه‌ای الهی و اجتماعی تلقی شده و با محوریت آیات قرآن مانند آیه ۷۵ سوره نساء که بر مبارزه با ظلم و حمایت از مظلومان تأکید دارد، تقویت می‌شود. یافته‌ها همچنین نشان می‌دهند که نظام حکمرانی اسلامی باید ساختارهایی ایجاد کند که فرصت‌های برابر را برای همه اقشار فراهم کرده و از تمرکز ثروت و قدرت در دستان گروه‌های خاص جلوگیری کند.

۳. تکریم کارگران و توسعه پایدار

تکریم کارگران، یکی دیگر از عناصر کلیدی بررسی شده، به‌ویژه در بیانات امام خامنه‌ای و آیات قرآن کریم، نه تنها به معنای احترام به جایگاه آن‌هاست، بلکه نیازمند سیاست‌گذاری‌هایی است که به بهبود کیفیت زندگی و افزایش امنیت شغلی این قشر منجر شود. این امر با آیات مربوط به تلاش و عمل انسان در قرآن (مانند آیه ۳۹ سوره نجم) و تأکید بر اهمیت کار و تلاش در احادیث نبوی و اسلامی تقویت می‌شود.

۴. مقایسه با نظریات جهانی و تحقیقات داخلی

مقایسه یافته‌های این پژوهش با سایر تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که تأکید بر صمیمیت کارگزاران و دفاع از مستضعفین، نه تنها در پژوهش‌های اسلامی، بلکه در بسیاری از نظریات عدالت‌محور در جهان نیز مورد توجه قرار گرفته است. برای مثال، نتایج تحقیقات اخیر نشان داده که ساختارهای حکمرانی که شفافیت و صداقت را محور قرار می‌دهند، معمولاً با کاهش فساد و افزایش اعتماد عمومی همراه هستند (گیررو و کاستاندا^{۲۸}، ۲۰۱۹؛ یانینگ^{۲۹}، ۲۰۲۰). در پژوهش‌های داخلی نیز، تحقیقات مشابهی بر اهمیت اصول عدالت اجتماعی و حمایت از کارگران در نظام اسلامی تأکید کرده‌اند (حسینی و همکاران، ۱۴۰۱).

۵. چالش‌ها و موانع اجرایی

یکی از چالش‌های پیش روی تحقق این مؤلفه‌ها، ضرورت ایجاد ساختارهای مدیریتی شفاف و عاری از فساد است که زمینه‌ساز اعتماد عمومی باشند. همچنین، موانع فرهنگی و اقتصادی در برخی جوامع اسلامی، اجرای سیاست‌های حمایت از مستضعفین و کارگران را دشوار می‌کند. توجه به ظرفیت‌سازی در این حوزه‌ها می‌تواند به موفقیت سیاست‌ها کمک کند.

28 Guerrero & Castañeda

29 Janning

۶. اهمیت تئوریک و عملی پژوهش

این پژوهش از نظر تئوریک و عملی دارای اهمیت ویژه‌ای است، زیرا نه تنها به بازشناسی مفاهیم بنیادین حکمرانی عادلانه در آموزه‌های دینی می‌پردازد، بلکه الگویی مفهومی و کاربردی برای تحلیل و پیاده‌سازی این اصول ارائه می‌کند. این مقاله می‌تواند مبنای پژوهش‌های آتی در حوزه سیاست‌گذاری اجتماعی، توسعه پایدار و عدالت اجتماعی باشد.

جدول 5 نتایج پژوهش

شاخص‌ها	معیارهای ارزیابی	منابع
شفافیت و صداقت	میزان دسترسی به اطلاعات حکومتی، گزارش‌های مالی عمومی	گیررو و کاستاندا (۲۰۱۹)؛ یانینگ (۲۰۲۰)
عدالت اجتماعی	توزیع عادلانه منابع، کاهش شکاف طبقاتی	حسینی و همکاران (۱۴۰۱)
اعتماد عمومی	نظرسنجی‌ها و مطالعات اجتماعی، میزان مشارکت مردم در فرآیندهای حکومتی	گیررو و کاستاندا (۲۰۱۹)؛ یانینگ (۲۰۲۰)
حمایت از مستضعفین	برنامه‌های حمایتی، تخصیص بودجه به گروه‌های آسیب‌پذیر	حسینی و همکاران (۱۴۰۱)
تکریم کارگران	شرایط کاری، امنیت شغلی، حقوق و مزایا	حسینی و همکاران (۱۴۰۱)

پیشنهادهای کاربردی

- طراحی نظام‌های آموزشی مبتنی بر عدالت و اصول قرآنی
پیشنهاد می‌شود در نهادهای آموزشی و تربیتی، برنامه‌هایی طراحی و اجرا شود که مفاهیم عدالت و حکمرانی اسلامی را بر اساس آموزه‌های قرآنی به جوانان و نوجوانان آموزش دهند. این اقدام می‌تواند زمینه‌ساز توسعه دیدگاه‌های عادلانه در نسل آینده و مشارکت مؤثر آن‌ها در حکمرانی اسلامی باشد.
- استفاده از الگوهای مدیریتی قرآنی در سیاست‌گذاری عمومی
با توجه به تأکید قرآن بر عدالت، شفافیت و صمیمیت، پیشنهاد می‌شود الگویی مدیریتی تدوین شود که سیاست‌گذاران و مدیران را در راستای تصمیم‌گیری‌های عادلانه و اخلاق‌محور هدایت کند. این الگو باید شامل معیارهایی برای حمایت از مستضعفان، تکریم کارگران، و تأمین رفاه اجتماعی باشد.

۳. طراحی ابزارهای ارزیابی عدالت در حکمرانی اسلامی

لازم است ابزارهایی بومی و استاندارد برای ارزیابی میزان تحقق عدالت اجتماعی و اقتصادی در نظام حکمرانی طراحی شود. این ابزارها باید از آموزه‌های قرآنی الهام بگیرند و در راستای شناسایی نقاط قوت و ضعف در سیاست‌گذاری و عملکرد مدیریتی به کار روند.

۴. ارتقای آگاهی عمومی درباره حقوق مستضعفان و کارگران

برگزاری کمپین‌های اجتماعی و فرهنگی برای افزایش آگاهی عمومی درباره حقوق محرومان و کارگران و نقش آن‌ها در توسعه عدالت اجتماعی، می‌تواند به تقویت انسجام اجتماعی و مشارکت بیشتر مردم در اجرای عدالت کمک کند.

۵. ایجاد پلتفرم‌های مشارکتی برای گروه‌های اجتماعی

طراحی پلتفرم‌های دیجیتال که گروه‌های اجتماعی، به‌ویژه مستضعفان و کارگران، بتوانند نیازها، دغدغه‌ها و پیشنهادهای خود را در آن مطرح کنند، می‌تواند تعامل مؤثرتری بین دولت و جامعه ایجاد کند و به تحقق عدالت نزدیک‌تر شود.

۶. ایجاد شبکه‌های حمایتی برای محرومان و مستضعفان

پیشنهاد می‌شود دولت‌ها و نهادهای غیرانتفاعی شبکه‌هایی ایجاد کنند که مستضعفان بتوانند از طریق آن‌ها به خدمات اجتماعی، آموزشی و اقتصادی دسترسی داشته باشند. این شبکه‌ها می‌توانند از آموزه‌های قرآنی مانند انفاق و ایثار الهام بگیرند.

۷. توسعه چارچوب‌های سیاست‌گذاری مبتنی بر عدالت بین‌نسلی

با توجه به اصول قرآنی که بر عدالت برای تمامی نسل‌ها تأکید دارد، طراحی چارچوب‌های سیاست‌گذاری که تأثیرات تصمیمات امروز را بر نسل‌های آینده لحاظ کند، اهمیت زیادی دارد. این اقدام می‌تواند از طریق سیاست‌های محیط‌زیستی، اقتصادی و آموزشی عملی شود.

۸. طراحی سیستم‌های ارزشیابی عملکرد مدیران براساس اصول قرآنی

ارزیابی دوره‌ای عملکرد مدیران براساس معیارهایی نظیر شفافیت، عدالت، صمیمیت و دفاع از حقوق مستضعفان، می‌تواند به بهبود نظام حکمرانی کمک کند. این معیارها باید بر اساس آموزه‌های قرآنی طراحی شوند و به‌عنوان بخشی از ساختار نظارتی در نظر گرفته شوند.

۹. گنجاندن مفاهیم عدالت و حکمرانی قرآنی در سیاست‌های رسانه‌ای

رسانه‌ها می‌توانند نقش مهمی در ارتقای آگاهی عمومی درباره عدالت اجتماعی و اصول حکمرانی اسلامی داشته باشند. طراحی برنامه‌ها و کمپین‌های رسانه‌ای که آموزه‌های قرآنی را به زبان ساده و جذاب برای مخاطبان تبیین کنند، یک گام کاربردی خواهد بود.

۱۰. حمایت از کارآفرینی اجتماعی برای کاهش نابرابری‌ها
سیاست‌گذاران می‌توانند با ارائه تسهیلات به کارآفرینان اجتماعی که با هدف کاهش فقر و نابرابری فعالیت می‌کنند، عدالت اقتصادی را تقویت کنند. این اقدام می‌تواند در راستای دستور قرآن برای حمایت از مستضعفان باشد.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

۱. تحلیل تطبیقی حکمرانی اسلامی و نظام‌های مدرن حکمرانی
پژوهش‌های آینده می‌توانند به بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های میان اصول حکمرانی اسلامی و سیستم‌های مدرن حکمرانی بپردازند تا زمینه‌ای برای درک بهتر و کاربردی‌تر این اصول فراهم شود.

۲. بررسی نقش عدالت در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی
تحقیقات آتی می‌توانند به بررسی چگونگی ارتباط میان عدالت اجتماعی بر اساس قرآن و کاهش معضلاتی مانند فقر، تبعیض، و بی‌عدالتی بپردازند و راهکارهای عملی برای بهبود این مسائل ارائه دهند.

۳. مطالعه موردی از کشورهای اسلامی موفق در پیاده‌سازی عدالت قرآنی
پژوهشی تطبیقی که عملکرد کشورهای اسلامی را در زمینه اجرای عدالت اجتماعی و اقتصادی ارزیابی کند، می‌تواند به شناسایی بهترین رویه‌ها و نقاط ضعف کمک کند.

۴. تحلیل تأثیر فناوری‌های نوین بر تحقق عدالت اجتماعی و حکمرانی اسلامی
بررسی نقش فناوری‌های نوین، از جمله هوش مصنوعی و داده‌کاوی، در بهبود فرآیندهای حکمرانی اسلامی و ارتقای عدالت، موضوعی است که می‌تواند در پژوهش‌های آینده مورد توجه قرار گیرد.

۵. ارزیابی رابطه عدالت قرآنی و توسعه پایدار
پژوهش‌های آینده می‌توانند بر اساس آموزه‌های قرآنی، رابطه میان عدالت اجتماعی و توسعه پایدار را مورد مطالعه قرار دهند و مدل‌هایی برای اجرای مؤثر این رابطه ارائه کنند.

• قرآن کریم

۱. پیری زمانه، مسلم و قدمی، کاوه. (۱۴۰۳). ۳. شناسایی و تبیین شاخص ها و مولفه‌های حکمرانی اسلامی (رهبری در نظام مردم سالاری دینی) مبتنی بر اندیشه‌ها و گفتمان رهبری انقلاب اسلامی. پژوهش‌های نوین در حکمرانی اسلامی، ۱(۱)، ۷۰-۱۰۸.
۲. جعفری نسب، سیدحسین. (۱۴۰۰). بررسی مستندات قرآنی و روایی بیانات مقام معظم رهبری «دام ظلّه العالی» درباره تحقق عدالت سیاسی و اجتماعی. فصلنامه علمی پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۱۰(۳)، ۷۹-۱۰۶. doi: 20.1001.1.23222573.1400.10.3.4.8
۳. شفقت رودسری، آریا و تبرزد، محمد سعید. (۱۴۰۰). ارائه الگوی حکمرانی متعالی اسلامی - ایرانی بر اساس اندیشه‌های حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مد ظلّه العالی). فصلنامه علمی حکمرانی متعالی، ۲(۱)، ۷-۴۸.
۴. علیزاده، حامد و محسنی، علی. (۱۴۰۲). تبیین ابعاد عدالت اجتماعی در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای. اندیشه سیاسی در اسلام، ۱۰(۳۶)، ۷۹-۱۰۰.
۵. مقدسی، محمد مهدی. (۱۴۰۳). بررسی آثار عدالت در حوزه حکمرانی در اندیشه امامین انقلاب و علامه طباطبایی. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۵(۳)، ۸۹-۱۰۸. doi: 10.22034/riet.2024.16245.1250

6. Abd al-Rahman, F. (2022). Islamic governance and community stability: Comparative perspectives. *Middle East Policy Journal*, 29(3), 55-77.
7. Ahmad, S., & AlJahsh, M. (2023). Interpretations of Surah An-Nisā' Verse 58: Translational nuances and justice in Islam.
8. Al-Ahsan, A. (2017). *Qur'anic Guidance for Good Governance: A Contemporary Perspective*. Springer.
9. Al-Tabari, M. J. (d. 310/923). *Jami' al-Bayan fi Ta'wil al-Qur'an* (repr. Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah) .
10. Ashraf-Khan, M. V. (2021). Exploring the Islamic approach and its relevance for governance. *Journal of Islamic Studies*. [entry/index].
11. Ashraf-Khan, M. V., & Hossain, M. S. (2021). Governance: Exploring the Islamic approach and its relevance for the modern context. *International Journal of Islamic Khazanah*, 11(1), 29-40 .

12. Beekun, R. I., & Badawi, J. A. (2005). Balancing ethical responsibility among multiple organizational stakeholders: The Islamic perspective. *Journal of Business Ethics*, 60(3), 131–145. <https://doi.org/10.1007/s10551-004-8204-5>
13. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
14. Cohen, J. (1960). A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 37–46. <https://doi.org/10.1177/001316446002000104>
15. Drechsler, W., Kattel, R., & Chafik, S. (2024). Islamic public administration and Islamic public value: Towards a research agenda. *Public Policy and Administration*, 39(4), 608–624. <https://doi.org/10.1177/09520767231201799>
16. Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
17. Fuadi, A. I. (2022). Reconfiguring Religious Authority and Ethical Governance in Islamic Political Thought: A Comparative Literature Review. *Sinergi International Journal of Islamic Studies*, 2(3), Article 605. <https://doi.org/10.61194/ijis.v2i3.605>
18. Guerrero, O. A., & Castañeda, G. (2019). Does better governance guarantee less corruption? Evidence of loss in effectiveness of the rule of law. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/1902.00428>
19. Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
20. Janning, F., et al. (2020). The illusion of transparency in corporate governance. *PhilPapers*. <https://philpapers.org/archive/JANTIF.pdf>
21. Krippendorff, K. (2011). Computing Krippendorff's alpha-reliability (Technical report). ScholarlyCommons, University of Pennsylvania. http://repository.upenn.edu/asc_papers/43
22. Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). SAGE.
23. Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33(1), 159–174 .
24. Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. SAGE .
25. Muhajirin, & Ngaisah. (2019). The Qur'anic concepts of adl and qist: Semantic roles and implications.
26. Muqtedar Khan, M. A. (2024). Islamic governance and its philosophical underpinnings: Amanah, 'adl wa al-Ihsan, ukhuwwah, islah.
27. Qasem, H. (2023). Anti-corruption mechanisms in Islamic governance frameworks. *International Journal of Public Administration*, 46(5), 423–441.
28. Qasem, M. (2023). Islamic governance and the fight against corruption: Toward a normative framework. *Islamic Studies Review*, 12(1), 45–67.

29. Rubbab, U. (2024). Examining the impact of Islamic work ethics on employee voice behavior: Mediating effect of felt obligation for constructive change and moderating role of sanctification of work. *Cogent Business & Management*. <https://doi.org/10.1080/23311908.2024.2348860>
 30. Shafiee, A. (2025). Soft leadership in Ayatollah Khamenei's governance model. *Governance in the Quran and Sunnah*, 2(3), 114–152. <https://doi.org/10.22081/jgq.2025.76938>
 31. Sulaiman, A., & Zain, M. (2021). Trust and social capital in Islamic governance: Empirical insights. *Journal of Islamic Social Studies*, 7(2), 101–120.
 32. Sulaiman, A., & Zain, R. (2021). Islamic governance and social trust. *Journal of Islamic Studies*, 29(2), 210–233.
 33. Tabataba'i, M. H. (تفسیر). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*. WOFIS editions فهرست تفاسیر؛ available.
 34. Yasmeen, K. (2023). Justice in the workplace: Islamic principles for wage determination. *Islamic Economic Studies*, 31(1–2), 43–87. <https://doi.org/10.1108/IES-03-2023-0011>
 35. Yasmeen, K. (2023). Principles for wage determination in Islamic perspective. *International Journal of Islamic Economics and Social Studies*, 31(1–2), 43–61. <https://doi.org/10.1108/IES-03-2023-0011>
۳۶. وبسایت:
37. Khamenei, A. (2021). Leadership guidelines for social and political development. Tehran: Office of the Supreme Leader.
 38. Khamenei, A. (2021, Sep 7). Social Justice from the viewpoint of Imam Khamenei (op-ed). [english.khamenei.ir](https://english.khamenei.ir/news/8673/Social-Justice-from-the-viewpoint-of-Imam-Khamenei). <https://english.khamenei.ir/news/8673/Social-Justice-from-the-viewpoint-of-Imam-Khamenei>
 39. Khamenei, A. (2025, May 10). بیانات در دیدار کارگران [Speech]. [khamenei.ir](https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=60141). <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=60141>
 40. Khamenei, A. A. (2021). Selected speeches and remarks (e.g., speeches on social justice). [English.Khamenei.ir](https://english.khamenei.ir/). <https://english.khamenei.ir/>
 41. Qur'an. (n.d.). Surah Ali 'Imran 3:159. [quran.com](https://quran.com/en/ali-imran/159). <https://quran.com/en/ali-imran/159>
 42. Qur'an. (n.d.). Surah An-Nisa 4:58. In [quran.com](https://quran.com/en/an-nisa/58). Retrieved from <https://quran.com/en/an-nisa/58>